թիւնն է երբէք չը մտածել ապագայի մասին:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍՔ Պ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻՆ

—

Պ. Նազարեա՛նց: Դուք չարաչար սխալւել էք, կարծելով որ ես կամեցել եմ ձեզ հետ պօլէմիկայով զբաղւել, ես դրա ցանկութիւնը երբէք չեմ ունեցել և չունեմ էլ: Իմ միակ ցանկութիւնն էր՝ ցոյց տալ հասարակութեան որ գրքերի քննադատութիւնը ձեր և ձեզ նմանների գործը չէ:

1) Ես անուանել եմ տգէտ (իսկ այժմ աւելի համարձակ միևնոյնը կանեմ) մի մարդու, որը չիմանալով ամենահասարակ ռուսերէն բառերի նշանակութիւնը, համարձակւել էր այդ լեզուի ոճի վրա դատողութիւններ անել:

2) Կարծեմ, մի մարդ, որը հրապարակապէս յայտնում է, որ իր (քննադատի) գործն է ամբողջ հայ գրականութեան ուղղութիւնը տալը (տե՛ս «Մեղու» № 40 «կրիտիկա» վերնագրով յօդուածը), պէտք է կարմրի, երբ նրան ցոյց են տալիս, որ նա ինքը ռուսերէն բառերը չէ հասկանում, իսկ ուրիշներին մի և նոյն բառերի թարգմանութիւնը ուղղում է: Վերջին յօդուածում դուք ինձ ասում էք, որ դուք դրա համար չէք կարմրում: Իզուր աշխատանք. ես այդ առաջուց գիտէի.....

3) Ասացէ՛ք, խնդրեմ, եթէ մի մարդ, որը (ձեր կարծիքով) իր մայրենի լեզուի կմաղքին անդամ ծանօթ չէ, կարողացել է ցոյց տալ ձեզ ձեր արած սխալ նկատողութիւնները հայերէն լեզուի վերաբերութեամբ, ի՞նչ կը լինէր ձեր հալը, եթէ այդ պաշտօնը յանձն առնէին մեր հայկաբաններ....

4) Եթէ ես ասում եմ. «Պ. Ց. Նազարեանցը կաշիից դուրս է եկել իր քննադատութիւնը պաշտպանելու համար, բայց... և այլն դրանից, յուսով եմ, մենք չը պէտք է հասկանանք, որ Նազարեանցը իսկապէս կաշուց դուրս է եկել և առանց կաշու է մնացել: Նմանապէս. եթէ հայը դիմել է աչքեան և ասել է. «դու նեգրից ի՞նչ պէտք է շինես», (կարծելով, որ նեգրին կարելի է ամեն տեսակ խաղալիք դարձնել աչքեայ ձեռքում), չը պէտք է կարծել, որ նեգրից իսկապէս կարելի է խաղալիք շինել: Դժուար հասկանալու է, չէ՞, պ. Նազարեանց....

5) Չը գիտեմ՝ ի՞նչ է ուզում ասել պ. Նազարեանցը, ասելով. «մարդը ակամայ մտածում է, թէ արդեօք ի՞նչ շարժառիթ ունէր պարոնը (այսինքն՝ ես) մի պաշտպանողի դեր յանձն առնելու»... Այդ տեսակ կասկածելի խօսքերը պատիւ չեն բերում ոչ մի ազնիւ գրողին: Կարծես, պ. Նազարեանցին յայտնի չէ, որ Գաբ. Միրզոյեանցը ա՛յն փոքրիկ խմբի կազմողներից մէկն է (այդ կարող էր պ. Նազարեանցը գիտենալ լրագրութիւնից), որի աշխատութեանց արդիւնքների դէմ յարձակւում է մեր երևելի քննադատը: Ասացէ՛ք, խնդրեմ, ի՞նչ կար զարմանալու, եթէ Միրզոյեանցը այդ աշխատութիւնների պաշտպան (?!) հանդիսացաւ:

6) Մենք զարմանում ենք, թէ ի՞նչ աղբիւրներից յայտնի է պ. Նազարեանցին, որ կանոնաւոր խմբագրական մասնաժողովը ի պատիւ օրէորդի չէ կամեցել թերակատար թողնել այն գործը, որ ընկերութեան կազմելուց առաջ է սկսած: Թո՛ղ յայտնի լինի պ. Նազարեանցին, որ ընկերութեանը պաշտօնապէս յայտնված էր, որ՝ եթէ խմբագրական մասնաժողովը «Թովմաս եղբօր տնակը» արժան չի համարի ընկերութեան հրատարակութեանց անուն կրելու, այդ գրքոյկը կարող է տպագրվել և առանց ընկերութեան միջոցների:

Դուք, պ. Նազարեանց, գրպարտում էք մի նորակազմ ընկերութեան խմբագրական մասնաժողովի անդամներին, որոնք իբր թէ հէնց սկզբից սկսել են ումև իցէ խաթր պահել և ՚ի լոյս ընծայել անարժան գրքոյկ: Այդպիսի մի բան պատիւ չը պէտք է բերէ ոչ մի ընկերութեան, որը գործ է ածում հասարակական միջոցներ:

Արժէ՞ն արդեօք ձեր յօդուածի միւս կէտերը պատասխանի թէ ոչ, թող ուրիշները դատեն:

Զարմանքով կարդացի «Մեղու»-ի № 43-ում դէպի ինձ ուղղած մի քանի խօսքերը պ. խմբագրի կողմից: «Մեղու»-ի պ. խմբագիրը իմ «ես անձամբ չեմ կամենում «Մեղուի» և «Մշակ»-ի մէջ կռուի նորոգելու միջոց դառնալու» խօսքերից այն եզրակացութեան է հասել, իբր թէ՝ ես ձգտել եմ խնամակալի պաշտօնին «Մեղու»-ի վրա: Զարմանալի լօգիկա..... չէինք սպասում:

«Ի՞նչ է կարծում պ. Գ. Միրզոյեանը, ասում է «Մեղուի» պ. խմբագիրը, որ և է ազնիւ և իր պատիւ ճանաչող խմբագրութիւն կը համաձայնէ՞ր այդպիսի մի հոգաբարձութիւն ունենալու իր վրա.....», իսկ մենք կը դիմենք նրան հետևեալ հարցով.

«Ի՞նչ է կարծում «Մեղու»-ի պ. խմբագիրը, որ և է ազնիւ և իր պատիւ ճանաչող հայոց լրագրի խմբագրութիւն թո՞յլ կը տայ զանազան Նազարեանցներին իր լրագրի միջոցաւ ձգտել խնամակալի պաշտօնին ամբողջ հայոց գրականութեան վրա.....»

Գաբ. Միրզոյեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Լսում ենք որ Ս. Պետերբուրգի ֆրանսիական դեսպան գեներալ Շանզի ճանապարհորդում է այժմ Անդրկովկասում և այս օրերս վերադառնալու է Բորժոմ:

—

Գրիգոր Արծրունու դասախօսութիւնը «Սովը Հայաստանում» թարգմանվեցաւ արդէն գերմաներէն լեզուով և շուտով կը տպվի առանձին բրօշիւրայով:

—

«Правит. Вѣстн.» լրագրի մէջ տպված է հետևեալ Բարձրագոյն հրամանը. Ս. Պետերբուրգի Նիկօլայեվսկայա հիւանդանոցի մէջ բժշկականութեան ուսումը աւարտող կանանց յատկացնել կուրծքի առանձնանշան անկախ պրակտիկա ունենալու իրաւունքի համար. Այդ արծաթէ նշանի մէջ տեղ դրված են Ж. և В. տառերը (женщина врачъ, բժիշկ-կին). Այն կանայք, որոնք բժշկականութեան դասերը լսելուց յետոյ ստացել են անկախ պրակտիկայի իրաւունք, պարտաւոր են նրանց յատկացրած այդ նշանը կուրծքի աջ կողմը կրել.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները:

Կղերական կուսակցութիւնը, որի դէմ ուղղված էին մարտի 29-ի հրամանները, վճռեց, որ եզուիտներին արտաքսելու օրը այնպիսի օր դարձնի, որի «անցքերի» մասին խօսի և դատողութիւններ տայ ամբողջ Եւրոպան: Այդ կուսակցութիւնը եզուիտներին արտաքսելու անցքը այնպիսի ձևերով շրջապատեց, որ Ֆրէյսինէի մինիստրութեան բոլոր աշխատանքները՝ իր վճիռը առանց աղմուկի իրագործելու մասին՝ իզուր անցան: Կղերականները հասան իրանց նպատակին: Այժմ ամբողջ Եւրոպայի իւրաքանչիւր անկիւնում խօսում են եզուիտների մասին, այսինքն այն եղբայրութեան մասին, որ միշտ հակակրելի է եղել եւրոպական հասարակութեան փոքր ի շատէ զարգացած մասի համար: Խօսելը բաւական չէ, այդ հասա-

---

տիրապետող. Այսօր կօնսիստորիայի քարտուղարը կամ անդամ տէր հայրը և կամ պատուելի հոգաբարձուն (մենք դոցա անունները յիշելու նողկանք ենք զգում) ստանալով մի թիւրքից մի պուդ եղ, երկու գառն, մի երկու ջուալ ցորեն, որոշիր են կայացնում թէ այս ինչ այն ինչ արօտատեղիները կամ անտառները 15 րուբլով 3 տարւայ ժամանակով տալիս են նորան կապալով և վերջը դուրս է գալիս, որ այդ 15 րուբլ գնահատած տեղը առնուազն 3—4 հազար եկամուտ է տուել թիւրքին. Անամօթութիւնը մինչ այնտեղ է հասնում, որ մի տարի պատուելի հոգաբարձութիւնը ամբողջ կալուածը իր բոլոր անտառներով, վարելահողերով տարեկան 300 րուբլ կապալով է տալիս մի թուրքի, որը միայն անտառների ընկուզենու կէկորից (наплывъ) մօտ 3000 րուբլ է գոյացնում, ուր մնաց արօտատեղիները, որոնց թիւը հարիւրաւոր է և ամեն մէկ թուրքը իր կողմից 50, 40, 100, 120 րուբլով էր ծախում ուրիշներին. Իսկ այդպիսի հարստութեան տիրանալ շատ հեշտ էր որ և իցէ մի կեղտոտ չինովնիկի կամ թուրք բէկի, բաւական էր որ նա պ. պ. հոգաբարձուներին, կօնսիստորի քարտուղարին, գործակալ հօրը մի մի ոչխար, ձի, մի քանի ջուալ ցորեն և մի քանի տիկ եղ ընծայէր. Այդ իրողութիւնը այնքան ընդհանրացած էր, որ երբ պ. Փափազեանի կողմից մի ծիծաղական պատկեր էր հրատարակվել, որտեղ հոգաբարձուներից մինը ձեռքին բռնած ունէր մի պուլիկ եղ և մի աման ձւերով լի, վերջինս այնքան բնական է գտնում այդ տեսարանը, որ ի լուր ժողովրդեան ասում է. «էդ անիծածները յի՞նչ զորդ քաշալ ըն է». Մի առ մի թուել այն բոլոր աւազակութիւնները, որոնք գործվել են կալուածների վերաբերմամբ ի վնաս և ի կործանումն դպրոցին կօնսիստորականների և հոգաբարձուների ձեռքով, դորա համար հարկաւոր կը լինէին ամբողջ հատորներ. Այդու ամենայնիւ անկարելի է այստեղ չը յիշել այն ահագին և գլխաւոր կորուստները, որ ունեցել է ուսումնարանը կալուածների վերաբերմամբ Սարգիս եպիսկոպոսի և հոգաբարձուների շնորհիւ. Ազգային ժառանգութեան այդ աւանդապահները ոչ մի հոգացողութիւն չեն արել այն ժամանակ, երբ կառավարութեան կողմից ազդեմ է ուղարկվում որոշելու թէ որոնք են մասնաւոր և որոնք արքունի հողեր տեղացի բնակիչների վկայութեան համեմատ, ուղարկելու հոգաբարձութեան կամ հոգևոր իշխանութեան կողմից մի անձ, որ ներկայանար կառավարութեան և ցոյց տար վանքապատկան կալուածները, ուստի այդ հանգամանքից օգուտ քաղելով դրացի կալուածատէրները և բէկերը վանքի հողերը ցոյց են տալիս իբրև իրենց սեփականութիւն և յաջողութեամբ տիրապետում են.

Սրբազան առաջնորդը և պ. պ. հոգաբարձուները դաւաճանելով ազգային շահերին, չեն բողոքում ոչ մի տեղ, երբ Ղարաբաղի վերջին խանի աղջիկը խնդրում է կառավարութիւնից ընծայել նրան Ղարաբաղի վանքապատկան կալվածներից 50 հազար դեսեատին տեղ ի յաւիտենական ժառանգութիւն, կարծելով, որ այդ հողը արքունի է.

Վերջապէս այդ բոլոր անհոգութեանց հետևանք այն է լինում, որ երբ Սարգիս եպիսկոպոսի հեռանալուց յետ գալիս է Արիստակէս Սեդրակեան վարդապետը, այն ահագին 200 հազար դեսեատին տեղ ունեցող կալուածները, որոնք թողել է իր մահից յետոյ հանգուցեալ մետրապօլիտը, այնպիսի աղքատիկ դրութեան մէջ են լինում, որ այդ նշանաւոր քանակութիւնից այսօր միայն հազիւ 40 հազար դեսեատին անվիճելի կերպով պատկանում է ուսումնարանին, իսկ մնացեալը, որը յափշտակված է զանազան անձերից, որին ես վէճի առարկայ է դարձել. Յաւիտենական նախատինք նոցա, որոնք պատճառ են եղել այդ իրողութեան (այստեղ ի դէպ է յիշել, որ այժմեան հոգաբարձութեան մի երկուսը այդ հերոսների շարքումն են).

Այս ընդհանուր ակնարկից կարելի է արդէն եզրակացնել թէ ինչ ահագին նշանակութիւն ունի կալուածական խնդիրը Ղարաբաղի հոգևոր դպրոցի և ամբողջ թեմի ազգային լուսաւորութեան համար. Նա նրա կեանքի և մահու խնդիրն է, եթէ ՚ի նկատի ունենանք, որ Շուշու հոգևոր դպրոցը, ամբողջ Արցախի թեմի վերաբերմամբ, որ բոլորովին առանձին պայմանների մէջ է գտնվում իբրև միակ կրթական հաստատութիւն, աւելի մեծ դեր ունի խաղալու մի բազմամարդ և դեռ հայկական տիպար կրող մի վիճակում, քան մեր բոլոր ուրիշ ազգային հոգևոր դպրոցները. Ուստի և հեշտ է հասկանալ, որ Ղարաբաղի առաջնորդներից միայն նա կարող է ազնիւ և ճշմարիտ ազգասէր կոչվել, ով որ իր բոլոր ուշադրութիւնը կը դարձնի կալուածների, նոցա բարեկարգութեան վրա և կաշխատէ յափշտակված ազգային ժառանգութիւնները յետ ստանալ, ուրեմն ապահովացնելով ընդ միշտ ուսումնարանի նիւթական դրութիւնը, միջոց կը տայ սորան բարոյապէս ևս ծաղկել և ժողովրդեան պահանջներին համապատասխան ազգային-գործիչներ պատրաստել. Հանրածանօթ իրողութիւն է, որ Շուշու հոգևոր դպրոցը իր երկարամեայ գոյութեան միջոցին ոչ մի հասարակական գործիչ, ոչ մի օրինաւոր քահանայ և ոչ մի փոքր ի շատէ օրինաւոր ուսուցիչ չէ տուել ոչ քաղաքին և ոչ վիճակին, թէև ահագին գումարներ են փչացել, և դորա պատճառը, գլխաւորապէս, այն հանգամանքն է եղել, որ ուսումնարանը մի յայտնի, որոշ եկամուտի աղբիւր չունենալով (ըստ որում կալուածները վերևում նկարագրված դրութեան մէջ են եղել), իր գոյութեամբ պարտական է եղել միշտ տեղական առաջնորդների կամքին. Ուրեմն ուսումնարանի գոյութիւնը ամբողջապէս կախված է նորանից թէ ինչ տեսակ մարդ է առաջնորդը, որովհետև հոգաբարձութիւնը մինչև այսօր աւելի վնաս է տուել, քան օգուտ. Արդարութիւնը պահանջում է խոստովանելու, որ Ղարաբաղի այժմեան առաջնորդ Սեդրակեան վարդապետը այդ կողմից գովասանութեան արժանի է և իր բոլոր նախորդներից ամենագործունեան և անշահասէրն է հանդիսացել, բայց այդ ևս միայն համեմատաբար. Ճշմարիտ է, որ եթէ այսօր հոգևոր դպրոցը, մանաւանդ օրիորդականը սկսում են բարեկարգ ուսումնարանների կերպարանք ստանալ, եթէ այսօր (սեպտ. 1-ից) կարելի է լինում տղայոց հինգերորդ, իսկ օրիորդաց չորրորդ դասարան բանալ, եթէ այսօր ուսումնարանը կարողանում է Սեդրակ Մանդինեանցի պէս մանկավարժ-մասնագէտը իրեն տեսուչ ունենալ ևս, ըստ մեծի մասին պարտական ենք Սեդրակեան վարդապետի աշխատութեան, թէև աւելացնում ենք. Արիստակէս վարդապետի նոյն իսկ պատիւը և շահը պահանջում էին, որ նա, հրաժարեցնելով Փափազեանին և նորա խումբը, և գժտութիւն ձգելով ու անվստահութիւն տարածելով ժողովրդի մէջ, ամենայն կերպով բարեկարգէր ուսումնարանը և վերականգնէր այդ վստահութիւնը.

Արիստակէս վարդապետը իր եկած օրից սկսել է ուշադրութիւն դարձնել կալուածական խնդրի վերա և յաջողել է շատ բան անելու, բայց այդու ամենայնիւ իր բոլոր աշխատութիւնը կալուածների մասին կարելի է ասել բոլորովին ապարդիւն են անցել. Նա աշխատել է համոզել հոգաբարձուներին, որ այդ կալուածները յափշտակութիւնից պահպանելու և նոցա շահերը դատաստանի առաջ պաշտպանելու համար, ուսումնարանը պէտք է ունենայ մի օրինաւոր փաստաբան և նշանակել է տուել երդուեալ փաստաբան պ. Ահարոնեանին տարեկան 1500 րուբլ ռոճիկով, բայց մեր պարոն երդուեալ փաստաբանը ահա ամբողջ 4 տարի ուտելով ամբողջ հարիւրաւոր թշուառ հայ որբերի և աղքատների փողը և ամենայարմար առիթում հասկացնել տալով հոգաբարձութեան թէ նա այդ (փողակերութիւնը) անում է միայն դրդված լինելով ազգասիրական զգացմունքից, ոչինչ մի երևելի բան չէ յառաջացրել կալուածների վերաբերմամբ և նոյն իսկ այս քանի օրերս, երբ հոգաբարձութիւնը հեռագրում է նորան Գանձակ, որ շտապէ գայ, ըստ որում այժմ երկրաչափը եկած լինելով, ամենակրիտիկական վայրկեանն է, նա, այդ ազգասէր հայ երիտասարդը, հրաժարվում է գալուց, անձնական շատ զբաղմունք ունենալու պատճառով.... Երևի պ. Ահարոնեան մտածում է, ինչ կայ, ես ևս ազգի որդին եմ, ամենքը ուտում են, ինչ կը լինի մի 6 հազար ևս ես ուտեմ. Եւ այդ մարդը, նկատել պէտք է, դեռ ազնիւ փաստաբաններից մինն է համարվում..... փաստաբան նշանակվելուց յետոյ, Սեդրակեանը հոգաբարձուների մասնակից լինելով, նշանակում է պ. Դանիէլբէկեանին կալուածների ընդհանուր կառավարիչ, բաւականին մեծ ռոճիկ տալով նորան և բոլորովին հաւատալով հոգաբարձուների վկայութեան նորա ազնւութեան մասին, թէև հոգաբարձուները քաջ գիտէին, որ մի արտաքսված պօլիցեական, որպիսին էր պ. Դանիէլբէկեան, չէր կարող յարմար լինել. բայց մի տարուց յետոյ, այդ կառավարիչը բոլոր ռոճիկը լիովին ստանալով, միայն 700 րուբլ եկամուտ է ցոյց տալիս, այն ևս ոչ թէ